

TÜSKÉS GÁBOR

FELVILÁGOSULT TÁRSASÁGOK, IRODALOM ÉS TUDOMÁNY KÖZÉP-EURÓPÁBAN

Régóta ismert, hogy a XVIII. századi felvilágosult társaságok, köztük mindenekelőtt a tudós társaságok, irodalom- és nyelvapoló egyesületek, olvasókörök, gazdasági, mezőgazdasági és hazafias egyesületek, szabadkőműves páholyok jelentősen befolyásolták a társadalom modernizációját, hatékonyan szolgálták a felvilágosult eszmék terjedését, szerepet játszottak a politikai gondolkodás formálásában, s ösztönözték az irodalom és a tudományok fejlődését.¹ Különösen a zárt keretek között működő szabadkőműves páholyok rendelkeztek kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal. Mint felekezetek fölött álló, kozmopolita irányultságú szervezetek célul tűzték ki tagjaiknak az önművelést és a jótékonyt, s szorgalmazták a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek megvalósítását. A felvilágosult társaságok az általuk kezdeményezett tudományos kutatásokkal, szakmai, irodalmi és publicisztikai művekkel, folyóiratokkal és gazdasági reformkísérletekkel nem kis mértékben hozzájárultak a polgári átalakulás folyamataihoz, serkentették

¹ Ferenczi László munkássága, az európai felvilágosodás kutatásában elért eredményei és a jelen kutatási terv témája között közvetlen kapcsolatot létesít – többek között – az a Ferenczi László társszerkesztésében 1974-ben megjelent tanulmánykötet, mely – H. Balázs Éva szabadkőművességgel kapcsolatos első publikációit megelőzve – közölte Kajtár Máriának a nemzetközi szakirodalomban máig hivatkozott tanulmányát az illuminátus mozgalom magyarországi megjelenéséről. Mária KAJTÁR, *German Illuminati in Hungary = Studies in Eighteenth-Century Literature*, ed. by Miklós J. SZENCZI, László FERENCZI, Bp., Akadémiai, 1974, 325–346. – A kutatási terv az Alexander von Humboldt-Stiftung támogatásával készült. A jegyzetekben hivatkozott szakirodalmi tételek a műfaj természetéből adódóan csupán kiválasztott példák egy terjedelmes bibliográfiából.

a nemzeti függetlenségi törekvéseket. Az akadémiai és a szabadkőműves mozgalom elősegítette a Monarchia különböző részei közti elit értelmiségi együttműködést. Az elkülönülő irodalmiság eszményének kialakulása a század utolsó harmadában összefüggésben állt a páholyok egy csoportjának exkluzivitásra törekvő művelődéseszményével.

A felvilágosodás kutatásának eszme- és kultúrtörténeti tájékozódása következtében az utóbbi húsz-huszonöt évben Európa-szerte jelentős eredmények születtek a témában, melyek jól kiegészítik a korábbi, elsősorban társadalom-, intézmény- és politikatörténeti vizsgálatokat.² A „felvilágosult társaság” fogalom egy olyan koncepciót jelöl, melyet a német történelem- és irodalomtudomány dolgozott ki és alkalmazott elsősorban, de amely Európa más régióiban is termékenynek bizonyult, és látványos eredményeket hozott.³ Számos speciális vizsgálat tárta fel például a svájci,⁴ német⁵ és osztrák⁶ társaságok történetét, tipológiáját, regionális kapcsolatrendszerét, a tudományokkal és az irodalommal való összefüggéseit. Forráskiadások, monográfiák és tanulmányok sora készült a társaságok alapításáról, programjáról, szervezeti felépítéséről, tevékenységéről,

² Winfried DOTZAUER, *Freimaurergesellschaften am Rhein: Aufgeklärte Sozietäten auf dem linken Rheinufer vom Ausgang des Ancien Régime bis zum Ende der Napoleonischen Herrschaft*, Wiesbaden, 1977.

³ *Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition: Die europäischen Akademien der Frühen Neuzeit zwischen Frührenaissance und Spätaufklärung*, 2 Bde., hg. v. Klaus GARBER und Heinz WISMANN, unter Mitwirkung v. Winfried SIEBERS, Tübingen, Niemeyer, 1996.

⁴ Emil ERNE, *Die schweizerischen Sozietäten: Lexikalische Darstellung der Reformgesellschaften des 18. Jahrhunderts in der Schweiz*, Zürich, Chronos, 1988.

⁵ *Gelehrte Gesellschaften im mitteldeutschen Raum (1650–1820)*, 3 Teile, hg. v. Detlef DÖRING–Kurt NOWAK, Leipzig, Verlag der Sächsischen Akademie der Wissenschaften, 2000–2002.

⁶ Edith ROSENSTRAUCH-KÖNIGSBERG, *Zirkel und Zentren: Aufsätze zur Aufklärung in Österreich am Ende des 18. Jahrhunderts*, hg. von Gunnar Hering, Wien, Deuticke, 1992.

a tagság összetételéről, levelezéséről, a páholyok nemzetközi kapcsolatairól.⁷ A felvilágosult társaságok szakirodalmáról kutatástörténeti áttekintések születtek,⁸ 2010-ben angol nyelvű szakfolyóirat létesült a szabadkőművesség történetével kapcsolatos kutatási eredmények közzétételére.⁹ Angliában a szabadkőműves mozgalom története tudománypolitikailag máig érzékeny téma, ezért a kutatás ott lényegében mellőzte az érdemi feldolgozást.¹⁰

Rendkívül gazdag, módszertanilag is jelentős, tematikusan differenciált szakirodalom áll rendelkezésre az európai szabadkőművesség és más titkos társaságok történetéről,¹¹ a neves páholytagok irodalmi, tudományos tevékenységéről,¹² a szabadkőműves tematika

⁷ *Die Korrespondenz des Illuminaten-Ordens*, Bd. 1, 1776–1781, Bd. 2, 1782–1783, hg. v. Reinhard MARKNER, Monika NEUGEBAUER-WÖLK, Hermann SCHÜTTLER, Tübingen–Berlin, usw., Niemeyer–De Gruyter, 2005–2013; Andrew PRESCOTT, *Relations Between the Grand Lodges of England and Sweden during the Long Eighteenth Century*, *Journal for Research into Freemasonry and Fraternalism*, 3 (2012), 185–222.

⁸ Manfred AGETHEN, *Aufklärungsgesellschaften, Freimaurerei, geheime Gesellschaften: Ein Forschungsbericht (1976–1986)*, *Zeitschrift für Historische Forschung*, 14 (1987), 439–463; *Forschungsbericht Freimaurerei und Geheimgesellschaften im 18. Jahrhundert: Überlegungen zu einigen Neuerscheinungen*, *Quatuor Coronati Jahrbuch* 24 (1987), 241–254.

⁹ *Journal for Research into Freemasonry and Fraternalism*.

¹⁰ Forrásgyűjtemény a 18. századi brit szabadkőművességről: <http://www.pickeringchatto.com/titles/1110-9781848933774-british-freemasonry-1717-1813>, *British Freemasonry 1717–1813*, 5 vols, ed. by Róbert PÉTER, Jan A. M. SNOEK, C. RÉVAUGER, New York, Routledge, 2016; PÉTER Róbert, *A 18. századi szabadkőművesség és a brit nemzeti identitás kialakulásának problematikája*, *Aetas*, 19 (2004), 3–4, 134–147.

¹¹ *Freimaurer und Geheimbünde im 18. Jahrhundert in Mitteleuropa*, hg. v. Helmut REINALTER, Frankfurt/M., Suhrkamp, 1983, 365–404. (tematikus bibliográfiával), Vö. August WOLFSTIEG, *Bibliographie der freimaurerischen Literatur*, 4 Bde., Leipzig, 1911–1926. (Nachdruck: Hildesheim, u. a., Olms, 1992).

¹² *Die Aufklärung in Österreich: Ignaz von Born und seine Zeit*, hg. v. Helmut REINALTER, Frankfurt/M., u. a., Lang, 1991.

regénybeli feldolgozásairól,¹³ a szabadkőműves folyóiratokról, az ún. irodalmi jakobinizmus kérdéséről,¹⁴ a nagyobb városok és országok irodalmi, tudományos és más társaságairól.¹⁵ Kutatták a társaságok ikonográfiai és zenei vonatkozásait,¹⁶ s kimutatták jelentőségüket az akadémiai mozgalom történetében.¹⁷ Az utóbbi tizenöt-húsz évben több régióban módszeresen feldolgozták a XVIII. századi társaságok történetét, kommunikációs rendszerét és társadalmi hatókörét.¹⁸ Többször, részben ellentétes módon tárgyalták a weimari klasszika és más klasszikus német szerzők¹⁹ kapcsolatát a szabadkőműves és az illuminátus mozgalommal, más titkos

¹³ Michael VOGES, *Aufklärung und Geheimnis: Untersuchungen zur Vermittlung von Literatur- und Sozialgeschichte am Beispiel der Aneignung des Geheimbundmaterials im Roman des späten 18. Jahrhunderts*, Tübingen, Niemeyer, 1987.

¹⁴ Inge STEPHAN, *Literarischer Jakobinismus in Deutschland (1789–1806)*, Stuttgart, Metzler, 1976.

¹⁵ Holger ZAUNSTÖCK, *Untersuchungen zur Struktur naturforschender Gesellschaften im 18. Jahrhundert: Die Sozietäten in Halle, Leipzig und Jena = Naturwissenschaften um 1800. Wissenschaftskultur in Jena–Weimar*, hg. v. Olaf BREIDBACH–Paul ZICKE, Weimar, Böhlau, 2001. 155–175.

¹⁶ Erich J. LINDNER, *Die königliche Kunst im Bild. Beiträge zur Ikonographie der Freimaurerei*, Graz, Akademische Verlagsanstalt, 1976.

¹⁷ Ludwig HAMMERMAYER, *Geschichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften 1759–1807*, 2 Bde., München, 1983.

¹⁸ Holger ZAUNSTÖCK, *Sozietätslandschaft und Mitgliederstrukturen: Die mitteldeutschen Aufklärungsgesellschaften im 18. Jahrhundert*, Tübingen, Niemeyer, 1998.

¹⁹ Roman DZIERGWA, *Lessing und die Freimaurerei: Untersuchungen zur Rezeption von G. E. Lessings Spätwerk „Ernst und Falk: Gespräche für Freymaurer“ in den freimaurerischen und antifreimaurerischen Schriften des 19–20. Jahrhunderts (bis 1933)*, Frankfurt/M. u. a., Lang, 1994; Joachim BAUER–Gerhard MÜLLER, *Lehr- und Wanderjahre: Goethes Weg durch die Geheimgesellschaften*, Goethe-Jahrbuch, 118 (2001), 31–45; Endre HÁRS, *Das „unsichtbare Institut“: Über Herders Freimaurerschriften = Ereignis Literatur. Institutionelle Disposition der Performativität von Texten*, hg. v. Csongor LÖRINCZ. Bielefeld, Transcript, 2011.

szervezetekkel.²⁰ A weimari klasszika szabadkőműves vonatkozásait időszaki kiállításon is bemutatták.²¹

Kiterjedt előmunkálatok alapján, DFG-támogatással, Martin Mulsow vezetésével a gothai kutatóközpontban kiépülőben van az illuminátus-kutatás új centruma.²² Az innsbrucki Internationale Forschungsstelle „Demokratische Bewegungen in Mitteleuropa 1750–1850” Helmut Reinalter által szerkesztett kiadványsorozatában több, a téma szempontjából és Közép-Kelet-Európa vonatkozásában egyaránt fontos forráskiadás, repertórium, monografikus feldolgozás és tanulmánykötet látott napvilágot.²³ Ugyanez vonatkozik a Daniel Fulda által irányított hallei Interdisziplinäres Zentrum für die Erforschung der Europäischen Aufklärung (IZEA) kiadványsorozatára.²⁴ Önálló témává léptek elő a szabadkőműves mozgalom ezoterikus vonatkozásai²⁵

²⁰ *Die Weimarer Klassik und ihre Geheimbünde*, hg. v. Walter MÜLLER-SEIDEL, Wolfgang RIEDEL, Würzburg, Königshausen & Neumann, 2002.

²¹ *Geheime Gesellschaft, Weimar und die deutsche Freimaurerei*, Katalog zur Ausstellung der Stiftung Weimarer Klassik im Schiller-Museum Weimar, hg. v. Joachim BERGER, Klaus-Jürgen GRÜN, München–Wien, Stiftung Weimarer Klassik bei C. Hanser, 2002.

²² http://illuminaten-wiki.uni-erfurt.de/Mitglieder_des_Illuminatenordens.

²³ *Die Protokolle der Wiener Freimaurerloge „Zur wahren Eintracht” (1781–1785)*, hg. v. Jans-Josef IRMEN in Zusammenarbeit mit Frauke HESS und Heinz SCHULER, Frankfurt/M., usw., P. Lang, 1994; Renate ENDLER–Elisabeth SCHWARZE, *Die Freimaurerbestände im Geheimen Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*, 2 Bde., Frankfurt/M., Lang, 1994–1996; *Die deutschen und österreichischen Freimaurerbestände im Deutschen Sonderarchiv in Moskau*, hg. v. Helmut REINALTER, Frankfurt/M., Lang, 2002. Helmut Reinalter vezeti a Privatinstitut für Ideengeschichte nevű, a szabadkőművesség európai történetével foglalkozó innsbrucki kutatóközpontot.

²⁴ *Sozietäten – Netzwerke – Kommunikation: Neue Forschungen zur Vergesellschaftung im Jahrhundert der Aufklärung*, hg. v. Holger ZAUNSTÖCK–Markus MEUMANN, Tübingen, Niemeyer, 2003.

²⁵ Monika NEUGEBAUER-WÖLK, *Esoterische Bünde und Bürgerliche Gesellschaft: Entwicklungslinien zur modernen Welt im Geheimbundwesen des 18. Jahrhunderts*, Wolfenbüttel–Göttingen, Lessing-Akademie–Wallstein Verlag, 1995; Jan ASSMANN, *Schiller, Mozart und die Suche nach neuen Mysterien*, Athenäum 16 (2006), 13–37.

és az illuminátus rend vitakultúrája.²⁶ Ugyanakkor részben feltáratlanul maradtak a társaságok és a tagok tevékenységének mélyebb irodalmi,²⁷ tudományos és eszmetörténeti vonatkozásai, a szervezetek nemzetközi kapcsolathálózatai, közvetítő szerepe, s hiányzik a kérdéskör átfogó, több régióra kiterjedő, komparatív szemléletű feldolgozása. A felismerés, mely szerint célszerű együttesen, nemzetközi összefüggéseiben vizsgálni a társaságformák létrejöttét, működését és megszűnését, a kutatások egy részében még nem érvényesül kellő mértékben.

A társaságok és az adott társadalmi közeg viszonya, a társaságok programja és annak megvalósulása, valamint a kutatási és forráshelyzet szervezeti típusonként, térben, időben és minőségében egyaránt nagyon különböző. Az előbb vázolttól jelentősen eltérő a kutatás helyzete Közép-Európa keleti felében, ahol viszonylag későn kezdődött meg a téma modern szemléletű feltárása, módszeres kutatások nem folytak, s bizonyos kérdésköröket, mint például a szabadkőművesség történetét, hosszú időn át tabunak tekintették. Jórészt hiányzik az újabb francia, német, svájci, osztrák és holland eredmények hasznosítása, miközben a nyugat-európai kutatás részéről csupán elszórt próbálkozások történtek az e térségre vonatkozó felismerések integrálására. Az *Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition* című, Klaus Garber és munkatársai által 1996-ban kiadott reprezentatív tanulmánykötet óta, melyben a lehetőségekhez mérten figyelembe vették a közép-kelet-európai régiót is, nem született ezzel összemérhető kezdeményezés.²⁸ Dieter Breuer itt megfogalmazott feladatkijelölése, mely szerint a Habsburg örökös tartományok társasági viszonyai módszeres feldolgozást igényelnek, változatlanul érvényes.²⁹

²⁶ Martin MULSOW, *Diskussionskultur im Illuminatenorden. Schack Hermann Ewald und die Gothaer Minervakirche*, *Aufklärung* 16 (2014), 153–203.

²⁷ Linda SIMONIS, *Die Kunst des Geheimen. Esoterische Kommunikation und ästhetische Darstellung im 18. Jahrhundert*, Heidelberg, Winter, 2002; Wilhelm KÜHLMANN, *Facetten der Aufklärung in Baden. Johann Peter Hebel und die Karlsruher Lateinische Gesellschaft*, Freiburg/Br., Rombach, 2009.

²⁸ *Europäische Sozietätsbewegung und demokratische Tradition* (3. jegyzet).

²⁹ Dieter BREUER, *Aufgeklärte Sozietäten im katholischen Deutschland des 18. Jahrhunderts = Europäische Sozietätsbewegung* (3. jegyzet), 1617–1636. itt: 1628, 24. jegyzet.

Közép-Európa keleti részének felvilágosult társaságai, irodalom- és tudományszervezési törekvései,³⁰ a kiemelkedő tagok irodalmi, tudományos, mecénási és műgyűjtő tevékenysége, valamint az itt született irodalmi és tudományos művek társasági vonatkozásai európai szinten nem ismertek kellő mélységben. A valamely társasághoz, azon belül a szabadkőműves mozgalomhoz és eszmerendszerhez tartozás a XVIII. század második felében nagymértékben befolyásolta számos közép-kelet-európai író, költő és tudós életét, munkásságát, ezen összefüggések és művek ismerete azonban – még olyan jelentős személyiségek esetében is, mint például Kazinczy Ferenc³¹ – csak kivételesen lépte át az adott ország határait. Nyugat-európai kutatók csupán elvétve vizsgálták közép-kelet-európai forrásokat,³² a térségre vonatkozó dokumentumok egy része megsemmisült vagy lappang. A szabadkőműves páholyok gazdag tárgyi kultúrájának feltárására csupán szórványos kísérletek történtek.³³ Ehhez járul néhány, a magyarországi és az ausztriai szabadkőművesség történetére vonatkozó régebbi publikáció adatainak pontatlansága,³⁴ valamint az, hogy a kutatás sokáig a társaságok társadalmi, gazdasági, politikai és diplomáciai vonatkozásaira

³⁰ SZELESTEI N. László, *Irodalom- és tudományszervezési törekvések a 18. századi Magyarországon 1690–1790*, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1989.

³¹ BUSA Margit, *Kazinczy, a szabadkőművesek titkára*, Széphalom 3 (1990), 25–33; MISKOLCZY Ambrus, *Kazinczy Ferenc szabadkőműves kátéja*, *Irodalomtörténet* 40 (2009), 462–509.

³² Claude MICHAUD, *Felvilágosodás, szabadkőművesség és politika a 18. század végén, Fekete János gróf levelezése*, *Századok* 117 (1983), 558–599; *Le Jansénisme et la franc-maçonnerie en Europe Centrale aux XVIIe et XVIIIe siècles*, textes réunis par Daniel TOLLET, Paris, PUF, 2002.

³³ Ferenc BATÁRI, *Der Kunsttischler János Bauernfeind (1745–1789)*, *Ars Hungarica*, 1974. Supplementum, 161–169; BÉKEFI Eszter, *Diszkrét páholyok: Szabadkőműves építészet Magyarországon*, *Artmagazin* 2005/6, 26–31.

³⁴ Ludwig ABAFI, *Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich–Ungarn*, 5 Bde., Bp., 1890–1899; ABAFI Lajos: *A szabadkőművesség története Magyarországon*, Bp., 1900. (reprint: 1993.)

összpontosított.³⁵ Az egykori szocialista országok megszorító levéltári politikája hosszú időn át elzárva tartotta a szabadkőműves páholyok működésével kapcsolatos forrásanyagok egy részét a kutatók előtt,³⁶ a téma bizonyos részterületei évtizedekre tabuvá váltak, nagyszabású tervek félbemaradtak.³⁷ Újabban megélnékült az érdeklődés a kérdéskör iránt,³⁸ fontos publikációk születtek,³⁹ s a XVIII. századi szabadkőműves mozgalom francia–német dominanciájú új kézikönyvében több közép-kelet-európai, köztük néhány magyar vonatkozású címszó is helyet kapott.⁴⁰

A tervezett kutatás célja, hogy nemzetközi összefogással új forrásfeltárásokat készítsen elő és valósítson meg, módszeresen

³⁵ A ritka kivételek közé tartozik: JANCSÓ Elemér, *A magyar szabadkőművesség irodalmi és művelődéstörténeti szerepe a XVIII. században*, Cluj, Ady Endre Társaság, 1936.

³⁶ H. BALÁZS Éva történész Magyar Nemzeti Levéltárban található hagyatéknak a dégi szabadkőműves forrásanyagok másolatait tartalmazó része (P 2188 2–6. tétel, 10–32. doboz) harminc évre jelenleg is zárolt a kutatás előtt.

³⁷ Éva H. BALÁZS, *Freimaurer, Reformpolitiker, Girondisten = Beförderer der Aufklärung in Mittel- und Osteuropa: Freimaurer, Gesellschaften, Clubs*, hg. v. Éva H. BALÁZS, Ludwig HAMMERMAYER, Hans WAGNER, Jerzy WOJTOWICZ, red. Heinz ISCHREY, Berlin, Ulrich Camen, 1979. 127–140.

³⁸ SCHÖN István, *Első nemzeti intézményeink megalakulása és a szabadkőművesek*, Magyar Tudomány 107 (2000), 1339–1351; id. FRIVALDSZKY János, *Adatok a szabadkőművesség korai történetéhez*, Valóság, 2007/11, 73–74.

³⁹ JÁSZBERÉNYI József, „A Sz: Sophia’ Templomában látom én felszentelve nagysádat”: *A felvilágosodás korának magyar irodalma és a szabadkőművesség*, Bp., Argumentum, 2003; Thomas ŞINDILARIU, *Freimaurer in Siebenbürgen 1749–1790*, Kronstadt, Heidelberg, Aldus Verlag und Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde, 2011; *Magyar Arión: Tanulmányok Pálóczi Horváth Ádám műveiről*, Szerk. CSÖRSZ RUMEN István, HEGEDŰS Béla, Bp., reciti, 2011.

⁴⁰ *Le Monde maçonnique des Lumières (Europe-Amériques & Colonies): Dictionnaire prosopographique*, 3 vol., publ. sous la dir. de Charles PORSET et Cécile RÉVAUGER, Paris, H. Champion, 2013. A Pálóczi Horváth Ádám, Kazinczy Ferenc és Széchényi Ferenc címszavak szerzője Péter Róbert; a címszavakhoz részletes bibliográfia kapcsolódik.

feldolgozza a közép-kelet-európai felvilágosult társaságok irodalmi és tudományos tevékenységével, eszmei törekvéseivel kapcsolatos eddigi eredményeket, figyelembe vegye a társaságok és a társasági kezdeményezések minél teljesebb körét, s meghatározza a régió, azon belül Magyarország helyét a társasági mozgalom európai történetében. A koncepció lehetőséget ad a különféle szervezeti típusok és az egyes tagok irodalmi, tudományos jelentőségének bemutatására, szerzők, művek, könyvtárak és műgyűjtemények komparatív vizsgálatára, nemzetközi kontextusba helyezésére. Elősegíti a titkos társasági tematika irodalmiasítási folyamatainak, műveket strukturáló funkciójának műfaj-, eszme- és kommunikációtörténeti szempontokra is figyelő elemzését, s megkönnyíti a társasági vonatkozású művek felvilágosult ismeretanyagot közvetítő szerepének pontosabb megértését. Ösztönzi a tudományok és az irodalom önállósulásával, a morállal, neveléssel és vallással kapcsolatos elképzelések terjedésének nyomon követését, s hozzájárul az irodalmi és tudományos folyóiratok körül létesült, eddig ismeretlen kapcsolathálók feltérképezéséhez. A sajátos közép-kelet-európai viszonyok miatt a valóban létrejött és hosszabb-rövidebb ideig működő szervezetek mellett fokozott figyelmet kell fordítani a társaságok létesítésével kapcsolatos tervekre, meg nem valósult javaslatokra is.

A vizsgálandó kérdések közé tartozik a társaságok retorikai kultúrája⁴¹ és válaszai a felvilágosult abszolutizmus kihívásaira. Fontos cél az irodalmi művek eddig figyelmen kívül hagyott, rejtett jelentésrétegeinek feltárása és a tudományos, népszerű-tudományos diskurzusok irodalmi összetevőinek feltérképezése. Mindez elősegíti a társasági vonatkozású irodalmi és tudományos közlésformák szerepének meghatározását a felvilágosult ismeretanyagok közvetítésében. További feladat a szabadkőműves szerzők

⁴¹ Róbert PÉTER, *Masonic Religious Rhetoric in England during the Long Eighteenth Century = Freemasonry and Religion: Many Faiths – One Brotherhood*, ed. by Trevor STEWART, Canonbury Masonic Research Centre, London, 2006, 167–204.

műveiben található előfizetési listák, az ajánlások címzettjeinek, a páholyjegyzőkönyvek, páholypublikációk és a tagok könyvjegyzékeinek elemzése, a külföldi egyetemeken szabadkőműves tanároknál tanuló diákok, valamint a bécsi, varsói, brüsszeli és más páholyok közvetítő szerepének tisztázása, a jelentős szabadkőműves személyiségek levelezésének, utazásainak értékelése. A különféle fikciós és pragmatikus szövegek együttes vizsgálata mellett fontos a téma eddig feldolgozatlan vagy csak részben feldolgozott levéltári, könyvtári és múzeumi forrásainak feltárása, elemzése. Ezek közé tartoznak például a dégi Festetics-levéltár II. világháborúban eltűnt szabadkőműves anyagáról készült, a Magyar Nemzeti Levéltárban őrzött másolatok, a határon túli levéltárakban található szabadkőműves források, köztük például a nagyszebeni Brukenthal-levéltár, továbbá a bayreuth-i Deutsches Freimaurermuseum és a hannoveri Wilhelm Leibniz-Landesbibliothek (Sammlung E. J. Lindner) megfelelő állományai.

A kutatás távlati célja, hogy feltárja a közép-kelet-európai felvilágosodás elhanyagolt összefüggéseit, elősegítse a modern nemzeti irodalmak és tudományosság kezdeteinek, kommunikációs stratégiáinak pontosabb megértését, és hozzájáruljon a XVIII. század irodalmi, eszme- és tudománytörténeti folyamatainak újraértékeléséhez. Fokozott figyelmet kapnak a kutatásban azok a tényezők, amelyek megalapozták a felvilágosodás törekvéseinek hosszú távú érvényesülését. Várhatóan új értelmezést kap – többek között – a felvilágosult racionalizmus, az ezoterikus-misztikus individualizmus, a társiasság és az érzékenység összetett viszonya, s az eddiginél élesebben láthatóvá válnak a felvilágosult eszmék, irodalom és tudomány közvetítő csatornái, az elsősorban Franciaország, Anglia, Itália és a német nyelvterület felől érkezett ösztönzések befogadási feltételei, adaptációs mechanizmusai, az ezek nyomán született helyi kezdeményezések. A tervezett kutatás cseh, lengyel, román, horvát, szlovén, szlovák, magyar, német és osztrák kutatók interdiszciplináris együttműködésére épül, s egy négy-ötéves projekt keretében, nemzetközi támogatás segítségével valósulhat meg.

